

K heslu Neomarxizmus.

Pokračovanie úvahy o kybersocializme.

Pred časom ma kniha W.Paul Cockshott a Allin Cottrell : „Towards a New Socialism“, v českom preklade nazvanej „Kybersocialismus“ inšpirovala k úvahe o vplyve poznania prírodných vied a vývoja nových technológií na budúci vývoj civilizácie. Tak ako tomu bolo vždy v minulých storočiach. Potom ma zaujal český preklad publikácie Davida Deutscha „The Fabric of Reality“. Previazanosť kvantovej fyziky, Dawkinsovej kultúrnej evolúcie, Popperovej epistemologie a Turingovej teorie univerzálnych výpočtov. Dnes sa nové technológie už stali súčasťou nášho života a vyvolávajú veľa očakávaní, ale aj obáv. Keďže žiadna história nie je stará, tak „Feeding The German Eagle (Soviet Economic Aid To Nazi Germany, 1933 -1941)“ od Edwarda E. Ericsona som už vzal ako zdroj čerstvého poučenia. To všetko dokopy nemohlo vyústiť inak, ako do pokusu urobiť si trochu jasnejšie v chaose dnešných ideológií, ktorých interpretácie sa „kalamitne“ rozmnožili. Spúšťačom ale bol mail priateľa, ktorý obsahoval heslo „neomarxizmus“. Tak vznikol tento text. Keď už to heslo je vo verejnom priestore na jednej strane skloňované s nádejou, očakávaniami a na strane druhej hanlivými interpretáciami – vraj „rakovina, ktorej cieľom je podkopávanie a likvidácia tradičných európskych národov, ich identity, etnickej a kultúrnej homogenity a tradičných hodnôt“.

Od vzniku filozofického a sociologického myslenia nazvaného Frankfurtská škola (1932, Max Horkheimer) po dnešok, sa dielo Karla Marxa a jeho postuláty stali predmetom skúmania mnohých mysliteľov a vzniklo viacero interpretácií Marxovej teórie, ktoré dostali prívlastok neomarxizmus. Je paradoxné, že ak by významný francúzsky mysliteľ 19. storočia, šľachtic Alexis de Tocqueville, teoretik liberálnej demokracie svoje myšlienky formuloval dnes, nebolo by celkom jednoduché vynechať ho z niektorej skupiny filozofov, ktorí sú označovaní za neomarxistov. Jeho myšlienky oslovujú aj po storočí. Slávnym sa stal jeho bonmot *„the appetite grows by what it feeds on“*, ktorý poznáme ako „chuť narastá s jedlom“. V Eseji o slobodách Raymond Aron, (už nie ako bonmot) cituje Tocquevilleho výrok, že *„Vášnivá túžba po hmotnom blahobyte je základnou náruživosťou strednej triedy, ktorá s touto triedou rastie a s ňou sa rozširuje...“*. Možno je to varovanie pred hedonizmom, ktorý sa stal hrozbou pre dnešné civilizácie. K zamysleniu je tiež jeho výrok citovaný v práci „The Tocqueville Paradox: When Does Reform Provoke Rebellion?“ (Evgeny Finkel, Johns Hopkins 2018) : *„Režim ktorý revolúcia zničí, je takmer vždy lepší ako ten, ktorý mu bezprostredne predchádzal. A skúsenosť učí, že najnebezpečnejší čas pre zlú vládu je zvyčajne vtedy, keď sa reforma začína“*. Poučné, nie ?

Pojem neomarxizmus má eklektický obsah a tak nie je jednoduché ho definovať. Je nad rámec účelu tohto textu pokúšať sa zatriediť všetky práce o ktorých je možné usudzovať, že patria k neomarxizmu. Takže len niekoľko poznámok.

Neomarxizmus je súbor smerov filozofického myslenia, ktoré je kritické jednak k sociálnej nespravodlivosti kapitalistického usporiadania spoločnosti, ale aj k dogmatickému chápaniu teórie Karla Marxa.

Významným smerom neomarxizmu je spojenie marxizmu so sociológiou. Zameranie na humanistické kategórie, kultúru, sociálnu spravodlivosť a ľudské práva. Podľa tohto prístupu morálna a politická filozofia nemajú výlučne len povahu ideologickej nadstavby a tak by nemali byť kategoricky oddelené od ekonomickej základne (napríklad otázka spravodlivej distribúcie, alebo vzťah reálnej a formálnej slobody), lebo len v celistvosti môže byť analýza uvedených dôležitých tém marxizmu úplná. K tomuto smeru patrí spomenutá Frankfurtská škola s jej *kritickou teóriou* (Jürgen Habermas, Theodore Adorno, ...). A samozrejme Herbert Marcuse, ktorý v otázkach *kritickej teórie* možno došiel najďalej (*One-dimensional man, 1964*). Marcuse chápe dejiny ako neustály proces vnútorných rozporov, zákonito vedúcich k zmenám spoločnosti. Veľkým prínosom je dielo Antonia Gramsciho zamerané na zdôrazňovanie úlohy kultúry, umenia a filozofie, čím poukazoval na nesprávne redukovanie marxizmu na historický ekonomizmus.

Druhým smerom neomarxistických teoretikov (často označovaný ako ortodoxný) je pokračujúci akcent na ekonomické témy a tézy historického materializmu (Louis Althuser, Robert Tucker, Allen Wood,...). Poznamenajme, že konotácia s termínom „ortodoxný“, súvisí len s tým, že spomínaní teoretici v istej miere prijali Marxov anti-moralizmus, čím je povedané, že morálnu a politickú filozofiu ponechávajú v ideologickej nadstavbe.

Napriek definičnému rozdielu medzi uvedenými smermi neomarxizmu je podstatný ich spájajúci prvok. Ide o fakt, že neomarxizmus nevznikol ako módna intelektuálna diskusia, ale najmä z pochopenia reálne existujúcich protirečení ekonomických a spoločenských vzťahov súčasného sveta a snáh nájsť filozofický základ pre nové usporiadanie spoločnosti.

Zo vzťahu k neomarxizmu nemôžeme vylučovať ani jeho ďalšie interpretácie. Je známe, že politiku britskej Labour Party v osemdesiatych rokoch minulého storočia významne ovplyvnilo dielo Alec Nove : „Economics of Feasible Socialism“. Reakciou na túto prácu, W.Paul Cockshott a Allin Cottrell svojím „kybersocializmom“ predložili model sociálne-ekonomického systému s novou paradigmou vlastníctva výrobných prostriedkov, riadenia ekonomiky s využitím informačných technológií a participatívnej demokracie, ako alternatívu k systému založenom na trhu a parlamentnej demokracii.

Marxova teória je vedeckým poznaním. Preto kritický pohľad na jej postuláty a jej vývoj sú celkom prirodzeným procesom. Nesporný fakt, že Marxova teória nie je dogma, ale neznamená že každá jej kritika je odôvodneným výsledkom vedeckej analýzy, že všetko čo sa dnes s heslom neomarxizmu spája, alebo aj k neomarxizmu hlási, v skutočnosti neomarxizmom je.

Vieme, že vedecká teória by nemala byť v rozpore s minulou realitou, mali by z nej vyplývať isté predpovede a mala by byť testovateľná. O spôsobe testovania teórií existuje medzi filozofmi vedy spor, či teória má byť verifikovateľná, alebo falzifikovateľná (teda či existuje spôsob ako dokázať, že v „realite“ neplatí). Významným predstaviteľom požiadavky falzifikovateľnosti teórii bol Karl Raimund Popper. Praktické kritérium k falzifikovateľnosti teórie vo svete kvantovej fyziky poskytujú korelačné nerovnosti (John Stewart Bell), ktoré vychádzajú z nasledujúceho tvrdenia.

„Každá teória, ktorá je lokálna (fyzikálne vplyvy sa nemôžu šíriť rýchlejšie ako je rýchlosť svetla) a ktorá je realistická (fyzikálne vlastnosti sú nezávislé na ich meraní) produkuje odlišné korelácie, ako korelácie produkované kvantovou mechanikou“.

Každá lokálna realistická teória by musela spĺňať Bellove nerovnosti. Kvantová teória však túto nerovnosť nespĺňa. Takže nie je lokálnou a ani realistickou. Je to existujúci (!) svet javov, ktoré sa vymykajú našim zmyslovým predstavám. Bellove nerovnosti nachádzajú veľmi praktické využitie pri konštrukcii protokolov kvantového šifrovania.

K vedeckej teórii, môže existovať viacero interpretácií. A k žiadnej z nich nie je možné pristupovať ako k náboženstvu. Nestotožňujem filozofiu ani iné spoločenské vedy s prírodnými vedami, ale vhodné je pripomenúť, že kvantová teória má niekoľko interpretácií, ako sú kodaňská škola (Niels Bohr, Werner Heisenberg), interpretácia multiverza (Hugh Everett, David Deutsch), či ďalšie. Každá svojim spôsobom vysvetľuje ťažko pochopiteľné javy podstaty kvantového sveta a každá z nich má aj renomovaných zástancov.

Obsahom interpretácií neomarxizmu sú odpovede na nové poznanie a (ekonomické, sociálne, technologické,...) skutočnosti, ktoré K. Marx v istej miere aj anticipoval, ale dnes sú realitou. Odpoveď na otázku či aplikáciou Popperovej epistemológie je možné „testovať“ jednotlivé predpovede aj v rámci interpretácií neomarxizmu nie je jednoduchá. Niektoré ilustratívne príklady takého testovania hypotéz, ale pre zaujímavosť uvediem.

Predstavme si, že máme teóriu, ktorá tvrdí, že zvyšovanie sadzieb centrálnej banky vedie k zníženiu inflácie. Táto teória predpovedá, že ak centrálna banka zvýši sadzby, mali by sme vidieť pokles inflácie. K testu potrebujeme dáta o sadzbách centrálnej banky a o inflácii v rôznych časových obdobiach. Môžeme analyzovať údaje z rôznych krajín relevantných danej ekonomike, alebo sledovať situáciu v jednej krajine v rôznych obdobiach. Štatistickou analýzou porovnáme údaje pred a po zvýšení úrokovej sadzby. Ak inflácia po zvýšení sadzieb s dostatočnou pravdepodobnosťou klesla, mohli by sme považovať hypotézu za potvrdenú. Vždy by sme ale mali zohľadniť aj iné faktory, ktoré by mohli mať na infláciu vplyv (hospodársky rast, menové intervencie, vonkajšie faktory,...). Samozrejme, že taký komplexnejší pohľad by v praxi nebol jednoduchou úlohou.

Na testovanie teórií vo filozofii obdobne ako vo fyzike sú používané myšlienkové experimenty. Napríklad predstavme si, že daná etická teória môže byť spojená s určitými morálnymi dilemami a tak by sme testom overovali jej reakciu. K tomu by sme museli analyzovať argumenty o ktoré sa teória opiera, ich predpoklady a jej logickú štruktúru. Ak nájdeme nekonzistencie, môžeme o teórii pochybovať. V prípade filozofických teórií má mimoriadny význam historická analýza.

Testovanie filozofickej teórie nie je zrejme tak jednoznačné ako v prírodných vedách. Preto pri posudzovaní teórie vo filozofii majú obrovský význam kritické myslenie a odborná multidisciplinárna diskusia. O zložitosti testovania filozofických teórií napovedá známy myšlienkový experiment Johna Rawlsa uznávaného liberálneho filozofa z Harvard University, ktorý sa hlboko zaoberal teóriou spravodlivosti. Rawls usiloval o odpovedanie otázky spravodlivosti ako miery slobody a rovnosti. Jeho myšlienkový experiment (Závoj nevedomosti) predpokladal prieskum v akej spoločnosti by ľudia chceli žiť. Podmienkou sú však respondenti, ktorí nemajú žiadne informácie o svojom pôvode, majetkových pomeroch rodiny, rase, mieste kde budú žiť, pohlaví,... Slovom, nevedia nič o svojej existencii. Museli by to byť ešte nenarodení ľudia. Tak taký experiment by bol možno úlohou práve pre umelú inteligenciu. Raz sa možno uskutoční.

Veľa nepochopení vzniká vo vzťahu neomarxizmu a liberalizmu. Predovšetkým by sme si mali ujasniť o akom liberalizme hovoríme. V niektorých prácach je liberalizmus rozlišovaný na pravicový a ľavicový. Ale v oboch prípadoch existujú zásadné hodnotové rozdiely s neomarxizmom. Také, že možno ani nejde o nepochopenie, ale zaslepenú politickú účelovosť.

Predovšetkým liberáli svojim akcentom na individualitu nepracujú s kategóriou *spoločnosť*. Neomarxisti kategóriu *spoločnosť* považujú za zásadnú. Spoločnosť nie je len množina individuálnych subjektov. Ide o systém, v ktorom existujú medzi jeho subjektmi väzby, interakcie a dôležitým je ich potenciál emergentného správania. Na druhej strane neomarxizmus nepopiera všetko čo obsahuje liberalizmus. Najmä ak ide o tvorivé rozvíjanie osvietenských hodnôt, ktoré sú koreňom tak liberalizmu ako aj marxizmu. Slobody, ktoré sú spájané s liberálnou tradíciou (sloboda slova, sloboda tlače, sloboda združovania atď.) skutoční neomarxisti plne rešpektujú. Neomarxistický pohľad na slobody však požaduje, aby občan okrem právnej záruky slobôd, mal aj prostriedky, zákonom dané slobody uplatniť. Hoci v niektorej interpretácii neomarxizmu sa dá diskutovať o odlišnosti uznania vzťahu medzi formálnymi a reálnymi slobodami, ale kritika neomarxistov, že neuznávajú význam politických slobôd, či ľudských práv jednotlivcov vychádza z povrchného pohľadu.

Ďalšou otázkou odlišného výkladu je vzťah (ľavicových) liberálov a neomarxistov k menšinám. Neomarxizmu je podsúvaná rola deštruktívnych zástancov diktatúry menšín, ľudí s inou sexuálnou orientáciou, ženskej rovnoprávnosti, multikulturalizmu a pod. Neomarxizmus ale obhajobu ich práv spája predovšetkým s obhajobou práv všetkých občanov. Napríklad otázku ceny práce

nevzťahuje iba na ženy, ale na všetkých zamestnancov. Znamená to, že neomarxizmus riešenie opodstatnených práv menšín na rozdiel od ľavicového liberalizmu vidí ako problém, ktorého riešenie je obsahom najmä celkového spravodlivého usporiadania spoločnosti.

Celkom pomýlené je splietanie neomarxizmu s neoliberalizmom. Ide o zásadný rozdiel vzťahu k úlohe štátu a k ekonomickej demokracii. V neoliberalnom myslení dominuje privatizácia a odstránenie štátnej kontroly nad ekonomikou. Napokon neomarxizmus bol ako teoretický koncept kritizovaný najmä liberálnymi mysliteľmi (August von Hayek,...), ktorí slobodnú spoločnosť spájali výlučne s individualizmom a kapitalistickým hospodárstvom, čo je v principiálnom rozpore s fundamentálnymi charakteristikami neomarxizmu.

Samozrejme fungovanie a rozvoj spoločnosti vyžadujú samostatnosť individualít, ale rovnako tak ich sociálnu previazanosť. Úlohou je nájsť optimálnu harmóniu potrieb celku a autonómneho rozhodovania jednotlivých ľudí.

Zásadnou otázkou všetkých riešení spojených s vývojom spoločnosti, je možnosť hodnotiť realitu kritériami prijatých hodnôt. Napríklad kapitalistické vzťahy v rámci logiky kapitalistických výrobných vzťahov sú zrejme považované za spravodlivé. Iná logika ako kapitalistická, by však otázku ich spravodlivosti hodnotila inak. V podstate sa to dotýka aj sporu okolo otázky teórie spravodlivosti diskutovaného medzi prívržencami uvedených dvoch základných skupín interpretácii neomarxizmu. Aj pri hodnotení dnešnej reality technologického vývoja je hodnotové kritérium podstatné. Inak by vlastne ten agregát nových poznatkov vedy a technológií poslužil len k dokonalejšiemu marketingu, k ustavičnému zvyšovaniu konzumného spôsobu života, k vyššiemu účinku mediálnych nástrojov propagácie štýlu života, práve ktorý je potrebné zmeniť.

Nový koncept usporiadania spoločnosti vyžaduje veľmi jasné pomenovanie takej hodnotovej podstaty, ktorá by napĺňala kolektívnu užitočnosť a motiváciu pre uplatnenie individuálnych schopností každého člena spoločnosti. Obávam sa ale, že viac ako definovať systém hodnôt a princípov, na ktorých by mala fungovať, ešte nedokážeme. Malo by nám teda stačiť, ak dokážeme pochopiť, či vývoj spoločnosti smeruje k týmto hodnotám, alebo sa im vzdáva.

Na mieste je otázka vzťahu neomarxizmu k sociálnej demokracii. Koncept neomarxizmu (minimálne niektoré jeho interpretácie) má so sociálnou demokraciou blízko. Ide o prvky ekonomickej demokracie, otázky spravodlivej distribúcie bohatstva a zdrojov, sociálnu spravodlivosť. Štát v poňatí sociálnej demokracie zohráva kľúčovú úlohu pri formovaní hospodárskej politiky, regulácii trhov a zabezpečovaní sociálneho blahobytu. Nejde o štátnu kontrolu, ale skôr o zásahy štátu pri náprave zlyhaní trhu a zabezpečenie toho, aby hospodárstvo slúžilo potrebám celej spoločnosti. Odpoveď týkajúca sa vzťahu neomarxizmu a sociálnej demokracie napriek tomu nie je jednoduchá, lebo ak interpretácie neomarxizmu chápeme najmä

ako teoretické koncepty, v prípade sociálnej demokracie jej hodnotový koncept je už veľmi dlho konfrontovaný s politickou praxou.

Koncepty filozofických teórií sa v praktickej politike neuskutočňujú ako myšlienkové experimenty, ale sú konfrontované situáciou, potrebami politickej taktiky, geopolitickými faktormi a ich vývojom. Historické ponaučenia ukazujú, že politická stratégia a taktika nemusia byť vždy konzistentné s ideológiou. Či už vo vnútornej alebo zahraničnej politike. Existujú príklady zhody strategických záujmov, alebo politickej taktiky krajín s odlišným ideologickým základom, ale aj diferencie strategických záujmov a politickej taktiky krajín s príbuzným ideologickým základom. Týka sa to aj vzťahu ideológie a taktiky politických subjektov vo vnútornej politike. Podstatné je ale, nezabudnúť kedy ide o hodnoty a kedy o pragmatické rozhodnutia. Nespochybňovať dôveryhodnosť vlastného hodnotového základu tvrdením, že ide o hodnoty, ak ide o pragmatizmus.

Teda ak chceme z analýzy prekonaného ideologického konceptu brať užitočné historické poučenia, musíme do úvahy okrem fundamentálnych otázok brať aj tieto „implementačné“ faktory. Inak pri kritickom hľadaní nových konceptov filozofického myslenia nám hrozí, že „vylejeme s vaničkou aj dieťa“.